

НАУКОВА БІОГРАФІЯ АКАДЕМІКА НАН УКРАЇНИ В.М. РУСАНІВСЬКОГО В КОНТЕКСТІ ДОСЛІДНИЦЬКИХ ІДЕЙ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XX – ПОЧАТКУ XXI СТ.

Із ім'ям і науковою творчістю Віталія Макаровича Русанівського пов'язана ціла епоха в історії української гуманітаристики – час вагомих наукових здобутків, творчого ентузіазму, серйозної вдумливої роботи колег-мовознавців й утвердження у свідомості інтелігенції особливого поцінування людей, чий фаховий і моральний авторитет ототожнюються з академічним знанням.

Все у житті цієї світлої людини, ерудита, прекрасного вченого було невинуватим. Закономірним приход у філологію як традиція освіченої української родини, де і батько – Русанівський Макар Олексійович – був філологом, шевченкознавцем, тривалий час деканом філологічного факультету Київського університету, а потім – і дослідником академічного Інституту літератури, і мати – Серeda Єлизавета Омелянівна – також була філологом, учителем української мови та літератури, а потім науковим співробітником Національного Музею літератури.

В.М. Русанівський вступає до Київського університету не одразу. 1949 року, закінчивши з золотою медаллю школу, він опиняється в ситуації, коли знову змушений відстоювати чесне ім'я свого батька. Як уже тепер відомо, на початку Великої Вітчизняної війни М.О. Русанівського несподівано заарештували, звинувативши в буржуазному націоналізмі, без будь-яких доведень вини, суду і слідства стратили в Лук'янівській в'язниці. Додамо, цей факт своєї біографії стриманий і завжди сповнений гідності В.М. Русанівський обходив у розмовах і завжди намагався не коментувати ні в час,

коли Україна була однією з республік Радянського Союзу, ні потім, коли Україна стала незалежною й багато людей переписували свої біографії чи намагалися отримати від них політичні дивіденди. Для В.М. Русанівського трагедія родини була не публічною, хоча, зрозуміло, вона є частиною історії українського народу.

На філологічному факультеті Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка (сьогодні наш університет має назву – Київський національний університет імені Тараса Шевченка) В.М. Русанівський навчається з 1949 по 1954 рр. Цей час наукового й особистісного становлення майбутній український академік не забув ніколи: В.М. Русанівський завжди повертався до *alma mater* – брав участь у конференціях і наукових збірниках, керував дисертаціями, консультував і навіть одну з найкращих й останніх своїх праць – "Історію української літературної мови" – написав для студентів.

Промовиста деталь наукового становлення майбутнього вченого: на відміну від досить поширеної серед студентства початкових курсів орієнтації у філології передусім на літературознавство, В.М. Русанівський однозначно обирає мовознавчу спеціалізацію. За словами самого вченого, йому завжди подобалися лінгвістична точність, конкретність і доказовість. Разом зі своїм однокурсником і другом, майбутнім університетським професором і засновником української перекладацької школи В.В. Коптіловим, залюблені у філологію студенти роблять численні спроби увійти у проблематику тогочасної університетської науки. Учителю і наставнику молодих науковців, уже тоді відомий у славистиці професор М.О. Карпенко, згадує, що Віталій Русанівський і Віктор Коптілов завжди були разом, були першими в наукових ініціативах і програмах, сиділи, як годиться відмінникам того

часу, на першій парті і ставили досить проблемні запитання викладачам.

В аспірантуру В.М. Русанівський вступає на кафедру української мови до одного з кращих істориків національної лінгвістики П.Д. Тимошенка. Глибокий ерудит і знавець староукраїнської писемності, безкінечно добра й інтелігентна людина П.Д. Тимошенко чи не найкраще міг зрозуміти майбутнього блискучого вченого, і знову ж таки, чи не найкраще міг допомогти фаховому становленню В.М. Русанівського. Захищена у 1960 р. кандидатська дисертація, присвячена проблематиці історичної граматики української мови, засвідчила прихід в українське мовознавство серйозного дослідника.

Науковій громадськості добре відомий творчий шлях В.М. Русанівського. З 1957 р., після закінчення аспірантури, він працює в Інституті мовознавства ім. О.О. Потебні АН УРСР (сьогодні НАН України). За довгу і плідну історію наукового життя В.М. Русанівський створив близько 350 наукових праць із різних напрямків мовознавчого знання – історії мови, історії літературної мови, лексикології, граматики, стилістики та ін. Він є автором і співавтором ґрунтовних досліджень "Значення і взаємозв'язок категорій виду і часу в українській мові 16-17 століть" (1959), "Сучасна українська літературна мова. Морфологія" (1969), "Структура українського дієслова" (1971), "Філософські питання мовознавства" (1972), "Дієслово – рух, дія, образ" (1977), "Походження і розвиток східнослов'янських мов" (1980), "Структура лексичної і граматичної семантики" (1988), "Культура українського народу" (1994).

Окреме місце в національній науці посідає підручник В.М. Русанівського "Історія української літературної мови" (I-е вид. 2001 р., II-е вид. 2002 р.) як вибудована відповідно до авторської концепції ґрунтовна, об'єктивована методологічно і

фактологічно, розвідка про культурну історію українського національного слова, текстів і постатей, які визначили місце рідного народу в цивілізації. Цей підручник став основним для університетської дидактики. Підручник формує мовну свідомість тих, хто ще тільки починає творити в науці. Кризь десятиліття, відколи з'явилося це наукове видання, В.М. Русанівський веде діалог не тільки зі своїми попередниками, а й тими, хто прагне знання про джерела своєї культурної історії та її сьогоднішній день.

Серед монографічних видань В.М. Русанівського особливою внутрішньою структурою і теплотою позначена книга "У слові – вічність (Мова творів Т.Г. Шевченка)" (2002 р.). Вона є і даниною пам'яті своїх батьків-шевченкознавців, і результатом роздумів над долею українського слова, і докладним фаховим аналізом Шевченкового тексту і мовного ряду, і визначенням позиції в численних дискусіях щодо ролі особистості в історії, коли йдеться про історію словесної культури. На наше глибоке переконання, названа монографія В.М. Русанівського чи не найкраща мовознавча розвідка з шевченкової проблематики – звідси її філологічний авторитет і читабельність у колі слов'янських і неслов'янських гуманітаріїв.

За своє довге життя в науці В.М. Русанівський був головою редакційних колегій українського правопису (1960, 1990, 1993, 2002, 2005, 2007), а також "Довідника з української орфографії і пунктуації", виданого й перевиданого у 1964, 1973, 1984, 1986 рр. та довідникового видання "Складні питання сучасного українського правопису" 1980 року. Цей окремий напрямок професійної діяльності В.М. Русанівського ще достатньо не поцінований сучасниками: український мовознавець, попри будь-які емоційні зауваження опонентів, будував правописні засади на глибокому знанні внутрішніх

законів мови, досвіді попередників і, важливо, надзвичайно чутливому ставленні до функціональних можливостей українського слова, його комунікативної перспективи.

Із принципів урахування історичної традиції, мовно-структурних особливостей української мови, її дослідженого функціонального ресурсу і, вочевидь, коректного ставлення до мовних фактів працював В.М. Русанівський і над укладанням та редагуванням 11-томного, і вже в останнє десятиліття 20-томного "Словника української мови". Ці видання були й залишаються унікальними у вітчизняному мовознавстві як найбільш повний реєстр українського слова, представлений і описаний контекстно, в можливих варіантах значень і парадигмальних відношень. Автор цього тексту добре пам'ятає, як в останні роки свого життя В.М. Русанівський у своєму затишному кабінеті (символічно – із зображенням ключа птахів, які піднімаються в небо, на стіні), вже нездужаючи, довгими годинами читав і правив перші томи 20-томного "Словника української мови".

Неправильним було б залишити поза науковою біографією В.М. Русанівського його велику славистичну спадщину, ті наукові контакти з богемістами, полоністами, русистами та іншими слов'янськими дослідниками, які спиралися на спільні ідеї, тексти, працю, що єднала слов'янські народи. Рука В.М. Русанівського присутня і в написанні українсько-чеського й українсько-македонського розмовників, його талантом і бажанням перспективи окрилені славісти академічних відділів й університетські дослідники.

Із 1982 по 2006 рр. В.М. Русанівський очолював Український комітет славистів і водночас був членом Міжнародного комітету славистів, де сформував потужне коло дослідників зі славистичної проблематики, які опрацьовують актуальні ідеї гуманітаристики, до яких безпосередньо був

причетним наш учитель і колега. Симптоматично як для наукової традиції, що Український комітет славістів після В.М. Русанівського очолив його друг, однодумець, надзвичайно інтелігентна, мудра і талановита людина, історик, академік НАН України О.С. Онищенко. Так традиція наступності в українській славістиці набула нового виміру, зберігши свій високий етичний і фаховий авторитет.

Зрозуміло, коли звертаєшся до наукової біографії постаті такого масштабу як В.М. Русанівський, важко охопити всі напрямки діяльності й факти наукової біографії дослідника. Треба назвати й науково-організаційну роботу вченого як директора Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні, академіка-секретаря Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України і велику громадську діяльність, у якій він виявляв себе як взірець академічного вченого й українського інтелігента. Переконана, детальна наукова біографія В.М. Русанівського ще буде написана. Сьогодні, коли ми наближаємося до ювілейної 80-річної дати його народження, з пошануванням до світлої постаті цієї людини можемо сказати про наукову школу академіка НАН України В.М. Русанівського, про його пошукову традицію в українському мовознавстві, про його учнів і про сформовані ним етичні принципи академічного життя. Все це визначило і визначає нашу філологічну свідомість, а тому В.М. Русанівський із нами.

Шевченко Л.І.,

доктор філологічних наук,
професор, завідувач кафедри історії
та стилістики української мови
Інституту філології Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка